

Pleidooi voor een nieuwe Verlichting

Bernard Mazijn

(verschenen in het nummer Winter 2019 van VC De Sleutelbrug te Brugge)

Algemeen wordt aangenomen dat de Verlichting of de Eeuw van de Rede ongeveer samenvalt met de 18de eeuw. Zich afzetten tegen alle vormen van autoriteit en het pleiten voor 'vrijheid' en 'gelijkheid' stond centraal. Het Verlichtingsdenken inspireerde de Amerikaanse en Franse revolutie. Wie kent niet de leuze '*Liberté, égalité, fraternité*'? Het zijn idealen waarvoor wij, vrijzinnigen, staan. Toch moeten we ons bewust zijn van de historische context waarin ze tot stand kwamen. Pascal Debruyne vat dit in een opiniestuk op de website van Oikos, ondertekend door andere academici, als volgt samen: "*Hoe belangrijk deze idealen ook zijn, de Verlichting heeft ook een schaduwzijde wanneer zij als rechtvaardiging dient om de Ander te 'beschaven' of met geweld van bovenaf te 'emanciperen'. Dit leidde in het verleden reeds tot koloniale misdaden en een paternalistische houding tegenover vrouwen en de eigen arbeidersklasse.*"¹ Hij gaat verder: "*Het verlichtingsideaal is het waard om verdedigd te worden, maar wanneer zullen we beseffen dat vrijheid en gelijkheid nog altijd niet voor iedereen gegarandeerd worden? We leven nog steeds niet in een rechtvaardige maatschappij die ieders vrije rechten in gelijke levenskwaliteit omzet.*" Ook in een opiniestuk van De Wereld Morgen wordt – met gelijkaardige verwijzingen - stevig van leer getrokken tegen deze "elitaire leugen".²

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens

Hoewel er historische referenties zijn vanaf de Oudheid over de Middeleeuwen tot in de 15de-16de eeuw, is het vooral de Eeuw van de Rede (de Verlichting) die als bakermat wordt beschouwd voor het formuleren van 'mensenrechten'. Het duurde nog ruim anderhalve eeuw, na verschillende bloedige oorlogen met dito uitwassen, alvorens op 10 december 1948 de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties bijeen in Parijs (Frankrijk) werd aangenomen. Dit jaar (2018) wordt de 70ste verjaardag van deze belangrijke verklaring gevierd.

Ook hier moeten we ons bewust zijn van het tijdsgewricht waarin de UVRM tot stand kwamen: de kolonisatie was volop aan de gang, vrouwen kregen in ons land voor het eerst stemrecht, het communisme kende uitbreiding in bepaalde delen van de wereld, Israël werd opgericht met de al-Nakba tot gevolg ... en - niet te vergeten - de Verenigde Naties bestonden toen uit 58 lidstaten.

In de voorbije driekwart eeuw zijn vaak kritieken geformuleerd op de UVRM én de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties (MRVN), het orgaan dat zich richt op de naleving van de verdragen voor de mensenrechten. De Islam en de Arabische wereld hebben respectievelijk in 1981 en in 1994 elk hun verklaring inzake mensenrechten gepubliceerd waarin de sharia boven de UVRM staat. De Verenigde Staten hebben zich in 2018 teruggetrokken uit de MRVN omwille van de veroordelingen van Israël wegens de schending van de mensenrechten van de Palestijnen. De extreemrechtse en rechts

¹ Zie <https://www.oikos.be/english/34-schrijversgemeenschap/schrijversgemeenschap/108-sp-2123565203> (laatst geraadpleegd op 10 november 2018).

² Zie <http://community.dewereldmorgen.be/blog/marcvercoutere/2018/01/19/de-verlichting-de-grootste-elitaire-leugen-uit-de-moderne-geschiedenis> (laatst geraadpleegd op 10 november 2018).

populistische partijen (cf. Vlaams Belang en N-VA in eigen land) laten niet na om met verklaringen of eigen interpretaties de UVRM uit te hollen. Enz.

De Club van Rome

De Club van Rome, opgericht in 1968, is vooral bekend geworden met het rapport *Grenzen aan de groei* (Meadows D. et al., 1972) dat in 1972 werd gepubliceerd. Hierin wordt ingegaan op de gevolgen van de naoorlogse productie en consumptie. Het gebruik van energie en grondstoffen, de uitstoot naar het milieu en de bevolkingsgroei speelden in de modellen een grote rol. Ondanks de kritiek die werd geformuleerd op de resultaten van het onderzoek, uitgevoerd aan het Massachusetts Institute of Technology (MIT), konden dezelfde onderzoekers twintig jaar later (Meadows D. et al., 1992) in een nieuwe analyse bevestigen dat we 'De grenzen voorbij' waren en dat we richting 'Een wereldwijde catastrofe of een duurzame wereld' zouden gaan.

Dit jaar bestaat de organisatie 50 jaar. Naar aanleiding van deze verjaardag werd een nieuwe publicatie voorgesteld: *Come On! – Captialism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet* (von Weizsäcker E. and Wijkman A., 2018). De uitroep aan het begin van de titel heeft drie betekenissen, zo verklaren de auteurs:

- Kom aan ! Zeg me niet dat de huidige trends duurzaam zijn !
- Kom aan ! Blijf niet steken bij verouderde filosofieën !
- Kom aan ! Vergezel ons op een spannende tocht naar een duurzame wereld !

Maar er is meer ...

Pleidooi voor een nieuwe Verlichting

Tegen deze achtergrond wijst de Club van Rome (CoR) in dit nieuwe rapport erop dat de Verlichting tot stand is gekomen in 'een lege wereld' (*'an empty world'*). Deze toestand op onze planeet duurde grosso modo tot vlak na Wereldoorlog II en net voor de economische expansie aan het begin van de jaren '50: er leefden toen 2,3 miljard mensen op onze planeet, de rijkdom was 1/20 van deze op vandaag, minder dan 30 % van de mensen woonden in steden, het energiegebruik en de bijhorende emissies van CO₂ bedroegen ongeveer 1/6 van deze op vandaag, enz.

Nu is er 'een volle wereld' (*'a full world'*), terwijl we nog steeds doen alsof dit niet zo is en alsof er niets aan de hand is. Niettemin weten we uit de internationale wetenschappelijke rapporten dat de wereld voor ernstige uitdagingen staat. Op de vraag "*Why it is so hard to change the old trends?*" antwoordt de CoR "*Well, changing trends depends on changing minds.*" Er wordt op gewezen dat het doordringen van de Verlichtingsidealen in de samenleving twee eeuwen duurde. Nu is er nog maar een halve eeuw voorbij sedert we ons van die toestandsverandering op de wereld bewust zijn gaan worden ... Ondertussen weten we uit wetenschappelijke analyses dat er ons nog slechts ongeveer een kwart eeuw rest om de noodzakelijke omslag te realiseren in onze productie- en consumptiepatronen (cf. klimaatverandering, verlies aan biodiversiteit, ontbossing, bodemdegradatie ...). De CoR geeft dan ook aan: "*The cumulative implications of these trends are forcing us to dramatically change the direction of progress and to work hard on the creation of the new Enlightenment. That new Enlightenment should reinvigorate the spirit of inquiry and bold visioning, and a kind of humanism that is not in a primitive manner anthropocentric but allows also for compassion for other living beings, while incorporating far more attention to the long-term future.*" Hierbij wordt duidelijk aangegeven dat een pleidooi wordt gehouden voor 'Een nieuwe Verlichting, niet een hernieuwd Rationalisme', dat het gaat over het zoeken naar een evenwicht, met name 'een filosofie van balans, niet van uitsluiting'.

* * * * *

Als vrijzinnigen, 'erfgenamen van de Verlichting' zoals deMens.Nu West-Vlaanderen ons noemt³, moeten we de uitdaging aangaan hierover diepgaand na te denken: dit zijn we aan onszelf verplicht. Er is trouwens nog een reden: we kunnen het niet aan anderen (alleen) overlaten. In het rapport 'Come On!' worden enkele bladzijden gewijd aan Laudato Sí, de zogenoemde 'groene' encycliek die paus Franciscus op 18 juni 2015 afkondigde. De CoR schrijft hierover: "*The message of this historic encyclical is very clear: Humanity is on a suicidal trajectory, unless some strong, restraining rules are accepted that curtail the short-term utilitarian habits of our current economic paradigm.*" Alvorens de auteurs van de CoR-publicatie worden weggezet als anti-Verlichting of – godbetert ☺ - pro-Katholiek ... lees eens het kaderstukje over hun achtergrond.

* * * * *

De oproep om hierover op korte termijn diepgaand na te denken en vervolgens actie te ondernemen is vanzelfsprekend niet zonder risico. Anderen zullen er met ons op wijzen dat het in vraag stellen van de Verlichtingsidealen of van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in de kaart kan spelen van diegenen die deze idealen willen uithollen of 'hineininterpretieren'. Dit gaat echter over strategie, m.a.w. hoe we achteraf met de resultaten van ons denkproces omgaan. Hiervoor zijn er verschillende mogelijke pistes.

Nu komt het er vooral op aan om vanuit de vrijzinnige wereld het denkproces op korte termijn in gang te zetten en er weerklank aan te geven. Is dit geen initiatief die kan worden genomen binnen 'De Brug, Centrum voor het Vrije Denken', dat in de lente van 2019 te Brugge wordt geopend?

Kader

Over de auteurs van *Come On !*

Aan het begin van het rapport wordt de erkentelijkheid uitgesproken voor de bijdragen van vele leden van de Club van Rome. Elk hebben zij op basis van hun expertise ontwerp teksten ingestuurd. Een kerngroep heeft deze input uiteindelijk gestroomlijnd, maar het zijn Ernst Ulrich von Weizsäcker en Anders Wijkman die als verantwoordelijke auteurs worden vermeld. Samen zijn ze co-voorzitter geweest van de Club van Rome.

Ernst Ulrich von Weizsäcker

Geboren in 1939, is hij een telg van de 'von Weizsäcker'-familie in Duitsland, waaruit heel wat prominente wetenschappers en politici voortkwamen. Zelf heeft hij een doctoraat in de biologie. Ernst Ulrich von Weizsäcker was enerzijds werkzaam in de academische wereld en anderzijds lid van het Duitse parlement voor de sociaaldemocratische partij. Vooral vanaf begin jaren '90 krijgt hij internationaal bekendheid omwille van zijn publicaties over duurzame product- en consumptiepatronen.

Anders Wijkman

Hij is geboren in 1944. Hij is lange tijd een Zweedse politicus geweest voor de christendemocratische partij in het nationale en het Europese parlement: zijn focus lag vooral op milieu en humanitaire zaken. Hoewel hij als politicus steeds een uitgesproken mening had, is hij vooral na zijn politieke loopbaan bekend geworden in andere internationale middens.

³ Zie <https://www.vrijzinnigwestvlaanderen.be/de-media/thema-artikels/erfgenamen-verlichting> (laatst geraadpleegd op 10 november 2018).